

rai életszakaszra vonatkoznak. Az is hasznos lenne, ha a módszertani ötletek kapcsolatban állnának az előző tanulmányokban felvetett témákkal, vagyis a stratégiákkal és a tanulói önállósággal.

A kötet második részében kutatásokról olvashatunk, melyeket Tóth Éva fogott össze *A hallgatók idegen nyelvi készségeinek felmérésére irányuló kutatások* (81–143), illetve *A hallgatók nyelvtanulási attitűdjére vonatkozó kutatás* (144–164) címmel. Az első kutatás egyik célja az volt, hogy képet adjon az Eszterházy Károly Főiskola [a recenzió megjelenésekor már Egyetem – *A szerk.*] hallgatóinak idegennyelv-ismereti szintjéről. A nyelvvizsgával még nem rendelkező hallgatók közül a Főiskola csak azoknak tudott intézményes keretek között idegen nyelvi kurzust biztosítani, akik a szintfelmérőt 50% fölött teljesítették (87). Ezzel nem oldódik meg azok problémája, akik nyelvvizsga hiányában nem vehetik át diplomájukat. A *Függelék* a tesztek tartalmazza, négy nyelven. Jó lett volna, ha a feladatok megoldását is közlik a szerzők, így az olvasók egyszerre több nyelvből is lemérhették volna tudásukat. A kutatás másik részének (2. *Magyar anyanyelvi hallásértési vizsgálat*) tesztfeladatait Bárdos Jenő készítette. A feladat szokatlan és érdekes. Kár, hogy a célját a *Függelék*ből tudjuk csak meg (122), érdekes lett volna bővebben megindokolni. Az attitűdkutatás a kudarcok és nehézségek feltárására vállalkozott. Ebből kiderült, hogy az eredményesség összetevői közül a motiváció szerepe a legfontosabb, a tananyag kevésbé meghatározó.

A kötetet a *Kitekintés. Záró gondolatok* című rész zárja. Szerzői (Spiczéné Bukovszki Edit és Tóth Éva) az empiriából, a tanulói véleményekből kiindulva kívánják az elméletet megfogalmazni. 650 nyelvtanuló véleménye alapján három terület bizonyult kulcsfontosságúnak: a motiváció, a tanulási stratégiák és a módszertan, illetve az ezek metszéspontjában elhelyezkedő tanulói autonómia. Ennek

a területnek a feltárása szolgáltatja a kutatás elméleti alapját (165).

A kötet hátsó borítóján a szerzők – igen szerényen – nyelvtanároknak és nyelvtanulóknak ajánlják könyvüket. Évtizedek óta tapasztalhatjuk, hogy az általános pedagógián belül az angolnyelv-pedagógia élenjáró szerepet játszik. Beépítése más nyelvek tanításának módszertanába, valamint az általános pedagógusképzésbe napjainkban egyre nagyobb teret nyer. A jelen kötet is a pedagógustársadalom egésze számára nyújthat ismereteket a tudás eredményesebb megszerzéséről, az autonóm tanulóvá válás révén az iskolában és az iskolán kívül egyaránt. Végül egy apróság: mind a külső, mind a belső borítón sajnálatos elírás van az alcímekben, a *gyakorlat* szóban. Remélhetően a következő kiadásnál a szerzők ezen változtatni fognak.

Kovács Judit

Szirmai Éva – Tóth Szergej – Újvári Edit (szerk.):

A hatalom jelei, képei és terei

Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2016. 411 p.
ISBN: 978-615-5455-67-4

A Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Karán megalakult szemiotikai munkacsoport *JEL-KÉP-TÉR* című sorozatának 2. kötete tanulmánygyűjtemény. Létrejöttének körülményeiről semmi többet nem közöl. Hiányérzetünk nincs, a cím és a tartalom helytáll önmagáért.

28 tanulmányt találunk négy szekcióban: *JELEK, KÉPEK, TEREK* és *SZAVAK* alcímek alatt. A négy kategória között nem lehet szigorú választóvonalat húzni. (A címadó fogalmak viszonya más fórumon önálló elemzést kívánna.) Ismertetésünk nem is követi ezt

a felosztást. Szem előtt tartjuk (a) a „jel” természetét, mibenlétét a szó köznapí értelmében: ikon, zenemű, tévéhíradó stb.; (b) a hatalom természetét: világi-politikai, egyházi, technikai stb.; (c) az írás teljes megértését befolyásoló háttérismereteket: elegendő „itt és most” élnünk; a politikatörténeti, művészet-történeti, nyelvészeti stb. képzettség előnyt jelent, vagy éppen elengedhetetlen. Ezek azonban csak irányelvek, szigorú alkalmazásuk a 28 tanulmányt 28 csoportba sorolná. Az említés szintjén sem tudunk mindenre kitérni, a kimaradt írások nem „alábbvalóak”, hanem igen szűk célközönséghez szólnak. Megítélésünk szükségképpen szubjektív.

A legelső dolgozatban Szívós Mihály (13–21) a szemiotikai elemzés módszereit ismerteti (egy sorozat második részeként). Érdekes lett volna ezt a *JELEK* alól kiemelve, hangsúlyosabban állítani a kötet élére. Mélyebb szemiotikai szakismeretek híján csak erős sejtésünknek adhatunk hangot: az írások többnyire nem felelnek meg a bevezetőben szereplő módszertani követelményeknek. Ezt azonban sehol nem éreztük értékcsökkentő tényezőnek, és ami fontosabb: bizonyára a szerkesztők sem. Hasznos lett volna tehát az elméleti módszertani bevezető után az összegyűjtött írások gyakorlati elemzése, különös tekintettel arra, hogy a kötet *egyetemi tankönyvként* jelent meg.

*

Három tanulmánynak a tárgya olyan helyzet, amelyben a világi hatalom létrehozza (megrendeli és létrehozhatja) saját jeleit, hogy azok hirdessék a nagyságát, illetve teret adjanak az őt dicsőítő eseményeknek. A Mediciek alakította Firenze történetéről szól Szőnyi György Endre tanulmánya (209–222), a városrészek, fontos épületek és funkcióik alakulásáról, a család műpártoló tevékenységéről templomok, szobrok, síremlékek bemutatásával. Izgalmas, sőt némileg ijesztő a szerző kalauzolásával belegondolni, hogy mindezek keletkezését és további sorsát hogyan befolyásolták a művészi-esztétikai indítékokon túl a hatalomért vívott (esetenként alantas) po-

litikai harcok is. A sztálini korszak térbeli és eszmei „mérhetetlen távlatait” ábrázoló festményeket mutat be Sarnyai Csaba (237–251). A Szovjetunióban és a szovjet blokk néhány más országában óriási városi terek kialakítását és részben a terek későbbi sorsát gazdag fényképanyag felhasználásával elemzi Tóth Szergej (253–273). Hozzá csatolható Bagi Ibolya (223–235) dolgozatának második része, és kiegészíti Balázs Géza (lentebb tárgyalandó dolgozatának) több illusztrációja is. Az irodalomtörténész Sarnyai tanulmányának második része kiválóan megválasztott idézetekkel érzékelteti a szovjet termelési és kolhozregények térben és időben egyaránt a végtelenbe törő hurráoptimizmusát (és bemutatja Ligyija Csukovszkaja ellenkező előjelű kisregényét is a diktatúra működéséről, a mű a Szovjetunióban csak 1988-ban jelenhetett meg).

A nagy terek tematikáját tekintve a fentiek rokona T. Molnár Gizella (65–77) dolgozata Klebelsberg Kuno művészetpolitikájáról, pontosabban annak a szegedi Dóm tér kialakításával és funkcióival foglalkozó része. Alapvetően eltér a fentiektől a vizsgált hatalom természete: Klebelsberg racionálisan gondolkodva olyan – az utókor által igazoltan haladóbb – nézetek érvényesítésére használta kultuszminiszteri funkciójából adódó eszközeit, amelyek nem egyeztek a magánember konzervatív ízlésével. Egy távolibb asszociáció mélységes különbségek átgondolására késztet. A fentebb említett Mediciek világi hatalma szétbogozhatatlan az egyházi hatalomtól. A kétféle hatalom egészen más típusú összefonódását tárgyalja Miklós Péter (367–376): Orwell *Állatfarmjában* a politikai hatalom célja az egyházban testet öltő valóság hatalmának előbb megdöntése, majd kihasználása, az előbb elüldözött egyház pedig utóbb a politikai hatalom hű kiszolgálójaként tér vissza.

Ezek a dolgozatok máris érzékeltetik az egész kötetre jellemző tematikus gazdagságot: szellemi csemegekosár a legkülönbözőbb érdeklődésű olvasók számára úgy,

hogy a kínálat különböző darabjait *más-más előképzettséggel más-más mélységben* lehet élvezni.

Három tanulmány a szakrális hatalomnak áldozó ikonokról szól: Voigt Vilmos (135–140), Lepahin Valerij (141–153) és Újvári Edit (155–179) munkája. A szakmailag kívülállókat legalábbis ráébresztik arra, hogy az isteni hatalom megjelenítéséhez gyakorta hasznos a világi hatalom külső jeleinek alkalmazása. Másrészt azt is megtudjuk, hogy az ikonográfia szívesen ábrázolja a földi uralkodókat az istenek támogatását bizonyító aktusok (például áldó mozdulat) közben, és így a bibliai háromkirályok középkori ábrázolását az ikonokon a világi ábrázolások sajátos változatának tekinthetjük (176–177).

Három további tanulmány tárgya szorosabban és lazábban szintén a képzőművészetek szférájához sorolható. A hatalom csak áttételesen vagy egyáltalán nem megrendelő, világi és egyházi elemi összefonódnak. Szűk közönséget tartott szem előtt Vigh Éva (181–194) Casoni politikai emblémait elemző dolgozata. Italianisták számára bizonyára alapvető fogalom az „emblémás könyv”. Talán az itt szóban forgó mű is: a hatalom birtoikosának, az uralkodónak szánt kormányzási útmutató, a tőle elvárt erények számbavétele az 1600-as évekből. A kívülálló láthat számos emblémát (azaz képet) és hozzájuk tartozó szövegeket, de nem lát összetartozó kép-szöveg párost, egyetlen teljes oldalt sem. A dolgozat meglehetősen részletességgel elemzi egy más munkából vett emblémán az államrezon alakját, szó nélkül hagyva, hogy az államrezont nőalak képviseli, aki ráadásul feltűnően gyermeket vár – vagy ha mégsem, akkor annál inkább meg kellett volna magyarázni a látványt. Magyarai Sára (275–286) a nagyváradi Rulikowski köztemetőben vesi számba az etnikai és vallási hovatartozást kifejező jeleket. „Hatalmi játszámák” eszközeinek tekinti, és ilyen funkciójukban elemzi őket. A példásan szép munka azt az érzésünket nem tudja feledtetni, hogy a hatalom nem annyira a „játszámák” folytatói, mint a múlt

történelmi idő kezében van (amire legvégül utal is az írás). Povedák Istvánnak (109–132) a Szent Korona (újra)értelmezéseiről szóló terjedelmes ismertetése az „alternatív tudományos” abszurd tobzódásának bizonyítéka. A szerző tartózkodik a deklarált állásfoglalástól, de a hihetetlen mennyiségű adat kivételesen logikus, tiszta rendszerezése nem hagy kétséget gondolkodásmódjáról. A téma tárgyalásának *hogyanja* vitathatatlan tudományos érték, maga a téma *a vártán vigyázó őrzők* figyelmeztetésére kerülhetett a kötetbe. A kötet legtisztábban képzőművészeti tárgyú darabjáról (Vajda Lajos képeiről) más összefüggésben lentebb beszélünk.

Három tanulmányról mondható el, hogy minden olvasónkhoz egyformán szól, szak-képzettségükre való tekintet nélkül, bár bizonyosan sokféle véleményt lehet formálni róluk. Egynek a digitális világ hatalma, két-tőnek a politikai hatalom a tárgya. Mindannyiunknak érdemes megszívlelni a gyakorlatias figyelmeztetéseket *A szoftverhatalmak befolyása írásbeli szokásainkra* (361–365) című ismertetésből. Minden olvasónk számára ismerős közeget mutat be, és sokak számára napi tapasztalataik alapján értelmezhető a *Hatalmi viszonyok az egyetemeken – szervezettudományi megközelítésben* (35–48) című írás. Menthetetlenül ismerősünk az a közeg, amelyet *A menekültkérdés magyarországi kormányzati diskurzusa. A határzár és az ideiglenesség biopolitikai szemiotikájához* (313–330) című tanulmány elemez. Mózes Dorottya gondolatmenete nyelvészek számára különösen érdekes, de követéséhez nincs szükség szakismeretekre.

Az iméntiek szöges ellentéte két olyan tanulmány, amelyek befogadása igen nagy mértékben függ a háttérismereteinktől. Illés Mária (23–33) hat egymást követő korszak zenéjében mutatja ki az egyházi és a világi hatalom kifejezését szolgáló különböző eszközöket, s bár a zeneileg kevésbé tájékozott olvasó is sokat tanulhat belőle, a kottarészletek csak ritka szerencsés esetekben tölthetik be a nekik szánt funkciót. Molnár Eszter

(195–206) a „mágikus kép” problémáit feszegeti Vajda Lajos késői szénrajzai kapcsán. A súlyosan beteg művész transzcendens hatalmakkal, önnön tudatalattijának hatalmával, végső soron a halál hatalmával birkózik a maga eszközeivel. A képek nyomasztó hatása vitathatatlan, de elemzésük könnyen elszáll az olvasó feje felett, ha nincs az általános műveltségen túlmenő képzőművészeti háttér birtokában.

A politikai hatalom szereplőinek és a médiának a viszonyát tárgyalja Olasz Lajos (79–91), valamint Szirmai Éva (93–107) munkája. Az előbbi a Horthy Miklósról és családjáról kialakított képet elemzi a sajtóban és utóbb a filmhíradókban. A kormányzó a korszak változó kívánalmaihoz és a mindenkori alkalomhoz igazodva jelent meg kemény katonaeemberként, gondos gazdálkodóként, a szerető apa és férj szerepében. Családtagjai szintén teljesítették reprezentációs kötelezettségeiket: a hatalom birtokosaként a hatalom szolgálatában a család szívesen vállalta a szereplést. Szöges ellentétben áll ezzel a magánéletét lehetőség szerint védő Kádár János habitusa, az utóbbi munka részben a média róla kialakított képével foglalkozik, részben a televízió szerepével: kezdve az első amerikai tévés elnökjelölti (Kennedy–Nixon) vitával és folytatva a hazai tévéhíradók funkcióinak változásával a nyolcvanas évektől a közelmúltig. „[E]lmosódik a határ a politikai nyilvánosság és a politikusi személység között. A folyamat végén felsejlik egyfelől a marketingtermékként legyártott imázs, másfelől azonban láthatóvá válnak azok a hatalmi törekvések is, amelyek a személységet [...] arra használják, hogy a politikai aktivitást egyfajta lojális viszonyulásként csatornázzák be” (105–106).

*

Végül hadd ajánljunk olvasóink figyelmébe két-két kiemelkedő munkát a nyelvészet és az irodalom forrásvidékéről.

Balázs Géza (299–312) az Eric Berne-től ismerős emberi játszmák nyomán politikai és nyelvpolitikai játszmákat mutat be és magyaráz

el a tőle megszokott stílusban: a tudományos szigorúan megőrizve könnyedén és érdekesen. A „POLITIKAI NYELVI JÁTSZMA = FELSZÍN (HITELES LÁTSZAT) + MÉLY (REJTETT INDÍTÉK) + ISMÉTLŐDÉS” lényegében csapda, manipuláció. Kedvelt módszere például az átnevezés, megszületik többek között a *Duce*, a *Führer*, a *Kárpátok géniusza* és a zaire-i elnök, Mobutu 15 szótagos neve (amelynek magyar fordítása több mint 50 szótag). Hatalmi játszma az országnév megváltoztatása, kézenfekvő példa a *Magyar Népköztársaság* > *Magyar Köztársaság* > *Magyarország*; a jelentések eltolására különösen alkalmasak a szinonimák módosító kifejezésekkel: „alkotmányos válság, államcsíny, puccs, felforgatás, törvénytelenység, (utcai) zavargás, zendülés, forradalom, ellenforradalom, népfölkelés, szabadságharc” stb.; a más kontextusba helyezés (ún. átkeretezés) példái *nem ingatlanadó, hanem építményadó* vagy *nem internetadó, hanem távközlési adó*. A félrevezető érvelést szolgálják a „mindenre alkalmas, sokjelentésű szavak”, mint például a *baloldali értékek mentén* vagy a *demokrácia jegyében*. A külhoni példákat is bőven sorakoztató dolgozat anyagát körülbelül a 8. évfolyammal kezdve az iskolai magyarórákon és osztályfőnöki órákon hasznosítani érdemes a szövegértés gyakoroltatásának apópjára.

Az iméntieknél áttételesebb nyelvi játszma elemzését nyújtja Jobst Ágnes (331–347) tanulmánya *A névmások rejtett élete: a politikai nyilatkozatok térszerkezete* címmel. A személyes névmások (és a személyekre utaló toldalékmorfémák) csak az adott kommunikációs helyzetben értelmezhetők, tehát közvetett módon, szinte rejtve utalnak a szituáció szereplőire. A névmások rendszere távolságtartást is kifejez, az *éntől* az *önig* és *önökig* (gondoljunk csak a magyar *tegezés-magázás-önözés* cseppet sem egyszerű gyakorlatára). A szövegekben ezáltal szükségképpen létező térviszonyok „túlmutatnak önmagukon, és a beszélőnek a beszédsszituáció többi szereplőjéhez fűződő viszonyáról

informálnak” (331). A névmások használata alapján nemcsak a társadalmi szerepek különbsége, hanem a politikai támogatók és ellenfelek is azonosíthatók, a (névmások által kifejezett) térbeli közelség és távolság politikai viszonyra konvertálódik. E/1. és T/1. a politikusok személyes nézeteiről és pártjukról tájékoztat, T/1. és T/3. a pártok konfliktusát jeleníti meg. T/1. inkluzív használata a politikus megnyilvánulását általános érvényűvé, a hallgatóval közös állásfoglalással igyekszik tenni. Az exkluzív T/1. mások kizárásával teremthet közösséget beszélő és hallgatója között. Hangalaki különbség híján a kétféle T/1. a befolyásolás rafinált eszköze. T/3. kizárja a jelöltjeit a saját körből, ők a távol tartott ellenpólussá válnak. Jobst Ágnes a Szabad Nép 1946 tavaszán megjelent vezércikkeiben (elsősorban) a névmások használata alapján elemzi a nyelvi befolyásolás működését: a Magyar Kommunista Párt hadjáratát az előző öszön főlénys választási győzelmet arató Független Kiszagdapárt ellen. (A második rész tárgyalja a „negyedik dimenzió”, a térhez hasonlóan a politikai propaganda eszközöként használt idő kezelését is.)

Jobst Ágnes tanulmányát az alkalmazott nyelvészeti doktori programok számára, Huszár Ágnesét és Szajbély Mihályét többféle program számára is kötelező olvasmánynak javasoljuk.

Huszár Ágnes a kör szimbólumát vizsgálja Zinajda Gippiusz művészetében (377–385). Gippiusz az uralkodó társadalmi normákkal (mint hatalommal) szembe menve, egyfajta „női dandyként” a nemek közti határterületeken barangolva érezte jól magát. Különleges kapcsolat fűzte férjéhez, Dmitrij Szergejevics Merezkovszkijhoz, valamint Dmitrij Vlagyimirovics Filozofovhoz, akik testi-lelki társai voltak ebben az ezoterikus–transzcendens barangolásban. Huszár először *Az éjszaka virágai* című versben – melyet saját fordításban közöl a mellékletben – a nemek közti határok eltörlésének nyelvi nyomait keresi, majd a *Vörös kard* című novellával folytatja az elemzést, amely egy különös, három

embert összekapcsoló szerelmi viszonyt örökít meg. A novella azonban nemcsak életrajzi szempontból tarthat számot érdeklődésre, ugyanis a Merezkovszkijek által konstruált teológiát is tükrözi, amely a szexualitást az istentisztelet szolgálatába állítja, létrehozva ezzel egy alternatív szentháromságot. Szentháromságuk megbonthatatlan egységét és az „árnyéklét” teljességét jelképezi *A kör* című poéma is, amelyet Gippiusz mindkét társa elvesztése után, halála előtt pár hónappal kezdett el írni. Huszár e vers kapcsán kimutatja, hogy a férfi és a női princípium egyesül a lírai énben.

Szajbély Mihály Bodor Ádám *Utasemberek* című novelláját elemzi (387–393). Két kulcsszereplője, Obrád Simon és Bahleda Géza 25 év börtön után tér vissza abba a városba, amelyet korábban Bahleda felgyújtott. Azt remélik, hogy a falubeliek szeretni fogják őket. Szajbély a faluba való visszatérést nem (csak) önös érdeke vagy egy örült téveszmerendszer működéseként értelmezi, hanem (tudatos vagy öntudatlan) apostoli küldetésként. A küldetés célja a falu lakóinak megváltása az átélt trauma következményeinek viselésétől. A falu lakói végeznek a két „idegennel”, akiknek a halála nemcsak bűnhődés, hanem mártírium, másokért való önfeláldozás is lehet. Válasz nélkül marad azonban, hogy a gyilkossá váló falu hogyan viseli majd saját tettének traumáját.

*

A kötet három szerkesztőjét a lektor és a szöveget gondozó munkatárs támogatta. Emelni fogja a következő kiadvány értékét, ha valaki egy személyben felel a tartalom méltó közreadásáért. Néhány helyen javítani kellett volna az automatikus elválasztás hibáit és az emberi figyelmetlenségből törvényszerűen adódó elírásokat. Rendkívül zavaró helyesírási hiba a „mint” előtt több dolgozatban is következetesen használt fölösleges vessző. Ebben a kötetben meglepőek a cirill betűs részletek hibái, meghökkentő a tartalomjegyzékben és a tanulmány címében egyaránt bennfelejtett Гоподь (5, 135), inkább csak szomorkás mo-

solyt kelt az elfeledett orosz tudásunkra emlékeztető на обороте (139) vagy például a vers szövegében оживаит (384).

Tipográfus nincs feltüntetve. Az örvendően jó minőségű papíron első látásra szépséges oldalak gyorsan fárasztják az olvasót: a kicsi és talp nélküli betűk a hagyományosaknál nehezebben olvashatók, a kiemlést szolgáló kurziválás alig érzékelhető. Csak dicsérni lehet viszont a *rectok* jobb alsó sarkában elhelyezett, vízjelre emlékeztető képi motívumokat. A négy nagy rész négy különböző jelet kapott, így ezeknek némileg a szótárak élindeje emlékeztető tájékoztató szerepük is van. A gazdag képanyag egy része a kis méret miatt nehezen szolgálja a célját, alig látható az, amit a szöveg szerint látni kellene, többek között a gyönyörű ikonok (138–139), egy-egy embléma (191),

Vajda Lajos munkái (196–197, 202–204) és régi városképek (255, 261) esetében.

*

A könyvet bátran ajánljuk *olvasásra* az iskolázott nagyközönség egészének: mindenki talál benne az érdeklődésébe vágó részeket. *Beszerezését* javasoljuk a bölcsészet bármelyik ágát szolgáló szakkönyvtáraknak, hogy minél több olvasó hozzáférhessen, ugyanis – a beavatottakon kívül – magánembereknek nem mernénk javasolni: nekik a kötet egy-egy részlete lehet fontos, és már csak a papír minősége és az illusztrációk nagy száma miatt is igen borsos árra számíthatnak. Az ár nincs feltüntetve, és az sem tudható, hol vagy hogyan lehet a kiadványhoz hozzájutni, ami – vélhetően akaratlanul – legfeljebb az érdeklődők távoltartását szolgálja.

Szöllősy Éva

DANISS GYŐZŐ MIT JELENT?

Diákszótár

408 oldal, 4990 Ft

A kötetet elsősorban a mai tanulóifjúság, azaz az 5–12. osztályos diákok forgathatják haszonnal. Könnyed, közérthető stílusa miatt a magyarórákon kívül hatékonyan használható más tanórákon is, pl. történelemórán. Fontos segédeszköze az anyanyelvi szókincsbővítésnek és a magyar nyelvi kompetencia fejlesztésének.

Megvásárolható a kiadóban:

TINTA KÖNYVKIADÓ
1116 Budapest, Kiskőrös utca 10.;
tel.: (1) 371-0501; fax: (1) 371-0502
E-mail: info@tintakiado.hu;
honlap: www.tintakiado.hu